

ŠÍL, Jiří (ed.) a kol.: *Opavský kongres 1820 : Křižovatka evropské diplomacie*. Opava : Statutární město Opava, 2020. 264 s. ISBN 978-80-7572-025-2; HOCHTEL, Marian (ed.): *Opavský kongres 1820 a politika Svaté aliance mezi časy*. Opava : Slezská univerzita v Opavě, 2022. 294 s. ISBN 978-80-7510-499-1

DOI: <https://doi.org/10.24040/ahn.2022.25.02.120-126>

V minulosti sliezskeho mesta Opava sa vyníma iba jedna historická udalosť, ktorá presiahla svojím významom rámec regionálnych alebo národných dejín. Od 23. októbra do 24. decembra roku 1820 sa stala miestom rokovaní predstaviteľov európskych mocností spojených v tzv. Svätej aliancii. Predstavitelia troch monarchií, ktoré prispeli k porážke Napoleona Bonaparta v rokoch 1814 – 1815, konkrétne František I. za Rakúske cisárstvo, Alexander I. za Rusko a Fridrich Viliam III. za Pruské kráľovstvo, spolu s diplomatickými zástupcami ďalších európskych krajín (najmä Francúzska a Veľkej Británie), sa v Opave na dva mesiace osobne stretli, aby prerokovali a koordinovali svoj postoj k udalostiam v Kráľovstve oboch Sicílií, kde sa v lete toho roku uskutočnila revolúcia. Pokroková inteligencia spolu s dôstojníkmi kráľovskej armády prinútili kráľa Ferdinanda I. Bourbonského prijať ústavu podľa španielskeho vzoru a vymenovať novú vládu. Neskôr na jeseň došlo aj k zvoleniu parlamentu, ktorý mal pripraviť a schváliť nové, liberálne zákony. Keďže však tieto štátoprávne zmeny porušovali zásadu legitimacy vládnych režimov, ktorá bola základným kameňom mocenského a politického usporiadania, nastoleného počas Viedenského kongresu a chránená zoskupením konzervatívnych monarchistických režimov, známym ako Svätá aliancia, museli jej predstavitelia na revolučnú udalosť v Neapole adekvátne reagovať. Hlavným aktérom v aktivitách Svätej aliancie bol rakúsky štátny kancelár Klemens Lothar von Metternich, ktorý presadzoval nekompromisný postup voči všetkým liberálnym a revolučným hnutiam, ktoré sa v západnej a strednej Európe po roku 1815 objavovali. Spoločný postup proti nim mal byť vopred prediskutovaný na kongresoch predstaviteľov jednotlivých mocností, pričom prvý sa uskutočnil už v roku 1818 v nemeckom meste Aachen (francúzsky Aix-la-Chapelle). Ďalším v poradí bol práve kongres zvolaný do Opavy. Témou kongresu boli udalosti v Kráľovstve oboch Sicílií a Metternichovým cieľom bolo získať súhlas vlád európskych mocností s prípadnou intervenciou proti liberálno-revolučným silám. Rakúska vláda reprezentovaná Metternichom sa totiž obávala podobného scenára na severotalianskych územiach, ktoré tvorili súčasť habsburskej mnohonárodnostnej ríše.

Plánované diplomatické rozhovory zástupcov európskych mocností priviedli do malého mesta na severnom pohraničí Rakúskeho cisárstva okolo 600 hostí a ďalšiu tisícku osôb z ich sprievodu. Pre pomerne malé mesto – v čase trvania kongresu mala Opava cca 11 000 obyvateľov – sa stal kongres príležitosťou zviditeľniť sa, samozrejme, v čo najlepšom svetle. Mestská rada urobila maximum, aby sa hostia cítili v Opave príjemne, pohodlne a bezpečne. Okrem oficiálneho programu sa v meste konalo aj mnoho spoločenských a kultúrnych podujatí. Snaha hostiteľov bola napokon úspešná, keďže v súkromných listoch a denníkoch účastníkov kongresu, ako aj v oficiálnych správach, mestských kronikách a na stránkach dobových novín prevládalo pozitívne hodnotenie mesta a jeho obyvateľov. Podobne významná udalosť sa už v dejinách mesta neopakovala.

Štatutárne mesto Opava sa v roku 2020, pri príležitosti dvojestého výročia konania kongresu predstaviteľov Svätej aliancie, rozhodlo usporiadať niekoľko spomienkových podujatí, ktorými mala byť táto dejinná udalosť priblížená ako širokej laickej, tak aj užšej odbornej verejnosti. Bohužiaľ, realizáciu niektorých z nich negatívne ovplyvnila vírusová epidémia. Výstava venovaná Opavskému kongresu v Obecnom dome bola sprístupnená v zložitých a meniacich sa podmienkach protipandemických opatrení, ďalšie plánované podujatia – napríklad aj odborné sympóziu – boli presúvané na neskôr, prípadne priamo zrušené. Najdôležitejšie spomienkové aktivity – výstavu a vedecké sympóziu – našťastie sprítomňujú dve publikované monografie, ktoré záujemcom z radov laikov, ale aj historikov približujú historický kontext a samotný priebeh Opavského kongresu. Odborníci z viacerých domácich a zahraničných pamäťových a vzdelávacích inštitúcií zároveň zhodnotili jeho historický význam a definovali jeho miesto v historickej pamäti mesta Opava, českých krajín a Európy.

Výstava, ktorá sa konala v budove Obecného domu v Opave od 21. októbra 2020 do 14. marca 2021, pripravili viaceré kultúrne, pamäťové a vzdelávacie inštitúcie (konkrétne Opavská kultúrna organizácia, Sliezske zemské múzeum, Zemský archív v Opave, Sliezska univerzita v Opave a Národný pamiatkový ústav). Ich pracovníci pripravili reprezentatívny katalóg, v ktorom sú nielen vyobrazené a opísané všetky vystavené predmety, ale zároveň je zrozumiteľne priblížený aj ich historický kontext. Vystavené exponáty pochádzali z domácich – aj zahraničných archívov, múzeí a galérií. Z väčšej časti ich tvorili originály dobových textových dokumentov, grafičiek, plánov, máp, tlačených novín a brožúr, menšiu časť tvorili umelecké diela rôzneho charakteru (medaily, významenania, historický nábytok, busty, maľby). Obsah katalógu je rozdelený do piatich kapitol, pričom každá kapitola začína úvodným textom,

ktorý uvádza čitateľa do vybranej problematiky. Následne sú opísané jednotlivé predmety, ktoré s témou kapitoly úzko súvisia. V ich (p)opise je často ešte detailnejšie priblížený buď kontext vzniku daného predmetu, prípadne je predstavená vyobrazená osobnosť, alebo udalosť, resp. autor či umelec, ktorý bol tvorcom textového dokumentu, umeleckého diela. V prvej kapitole je priblížené obdobie medzi rokmi 1815 až 1820, počas ktorého boli v Európe položené základy nového politického a mocenského usporiadania, definovaného už na Viedenskom kongrese, ktoré vydržalo do začiatku 50. rokov 19. storočia. Nasleduje časť venovaná revolúcii v Kráľovstve oboch Sicílii v roku 1820, ktorá bola hlavnou príčinou zvolania kongresu predstaviteľov Svätej aliancie do Opavy. V tretej, značne rozsiahlej kapitole sú opísané prípravy a samotný priebeh kongresu, ako aj jeho politicko-diplomatické ciele. Okrem toho sú v texte predstavení jeho najvýznamnejší účastníci. K erudovanému výkladu sú priradené textové a obrazové pramene, ktoré približujú prípravy kongresu, výdavky spojené s jeho realizáciou, portréty monarchov, diplomatov a ďalších významných účastníkov rokovaní, ale aj grafické návrhy slávobrán, prípadne dobové mapy Opavy. Stručnejšie sú opísané niektoré verejné mestské objekty, v ktorých sa odohrávali kultúrne a spoločenské podujatia, s cieľom spríjemniť hosťom ich pobyt. Išlo najmä o mestské divadlo, založené v roku 1804, a vlastivedné múzeum pri gymnáziu z roku 1814, ktoré bolo prvou verejnou múzejnou inštitúciou v Čechách. „Voľnočasové“ aktivity vznešených hostí ilustrujú kresby a grafiky opavských ulíc, budov a okolitej krajiny, ako aj plagáty hudobných a divadelných predstavení. Štvrtá kapitola je opäť venovaná konkrétnym miestam pamäti v Opave, najmä však domom a palácom, v ktorých bývali najvýznamnejší účastníci diplomatických rokovaní. Existujúce i už zaniknuté budovy sú priblížené prostredníctvom pôdorysov a plánov, prípadne aj novšími fotografiami. Ich dočasní obyvatelia sú zase predstavení pomocou umeleckých diel – najmä maľovaných portrétov, grafičiek a sochárskych diel (búst). Tieto zbierkové predmety sprevádzajú erudované texty, v ktorých je priblížená história jednotlivých stavieb a ich využitie jednotlivcami, ktorí sa zúčastnili Opavského kongresu. Zaujímavé je názorné situovanie konkrétnych stavieb do dobového panoramatického obrazu Opavy z roku 1829. Piata kapitola je venovaná obdobiu po ukončení Opavského kongresu. Pozornosť je venovaná najmä Kongresu v slovinskej Ľubl'ane, ktorý bol vlastne pokračovaním opavských rokovaní s účasťou neapolského kráľa Ferdinanda I. Rokovania s ním napokon vyústili do súhlasu vedúcich mocností Svätej aliancie s intervenciou rakúskych vojsk v Kráľovstve oboch Sicílií. V kapitole sú predstavené ďalšie politické osobnosti, ktoré zohrávali viac či menej dôležitú úlohu v európskej politike 20. rokov 19. storočia. Okrem nich sú

slovom a obrazom priblížené rôzne druhy predmetov, ktoré poukazujú na výsledky kongresu, jeho reflexiu v súkromných prameňoch a pamätných knihách mesta Opava. Texty jednotlivých kapitol dopĺňa zoznam použitých prameňov a odbornej domácej i zahraničnej literatúry. Katalógová publikácia sa vyznačuje kvalitným a nápaditým polygrafickým spracovaním, zaujímavý je napríklad symbol trojlístka vyrezaný do prednej väzobnej strany, v ktorom sú umiestnené portréty troch „svätolalianých“ panovníkov z dobového grafického listu.

Výstavu predmetov sprítomňujúcich udalosti Opavského kongresu doplnilo s istým časovým odstupom odborné sympóziu historikov a archivárov, ktoré prinieslo nový, aktuálny pohľad na dejinné udalosti a procesy, ktoré viedli k zvolaniu Opavského kongresu, ako aj na jeho miesto v českej historiografii a historickej pamäti. Odborným garantom sympózia bol Ústav historických vied Filozoficko-prírodovedeckej fakulty Sliezskej univerzity v Opave. Zborník príspevkov edične pripravil Marian Hochel, odborný asistent na Ústave historických vied. Okrem moravsko-sliezskych a českých odborníkov prispeli do zborníka príspevkov aj dvaja zahraniční historici. Zborník obsahuje desať štúdií, z ktorých tri sú v anglickom jazyku. Text štúdií dopĺňajú prológ a epilóg, ktorého autorom je M. Hochel. V texte prológu výstižne priblížil závery doterajších výskumov domácich a zahraničných historikov, ktorí venovali pozornosť príčinám, priebehu a dôsledkom diplomatických jednaní v Opave koncom roku 1820. Vo vstupnom texte autor priblížil kontext vzniku publikácie a stručne načrtol obsah všetkých desiatich odborných príspevkov. V závere úvodného textu predstavil obsahový a symbolický význam karikatúry Williama Heatha s názvom „Opavské tajomstvá odhalené“ (*The Secrets of Troppeau disclosed*), ktorá bola použitá ako ilustrácia na prednej a zadnej predsádke, ako aj na obálke publikácie.

Jadro knihy tvorí desať štúdií od domácich a dvoch zahraničných historikov a archivárov. Karin Schneiderová z rakúskeho Parlamentného archívu vo Viedni priblížila v príspevku s názvom „*The Congress of Troppau. A Turning Point in the European Alliance System of 1815/1818?*“ východiská a meniacu sa podobu medzinárodných vzťahov po roku 1815 s dôrazom na postihnutie významu a cieľov Svätej aliance. Autorka sumarizuje dôležité udalosti v „koncerte veľmocí“ až do konca roku 1820, pričom analyzuje postoje a predstavy jednotlivých európskych mocností, ktorých panovníci alebo diplomatickí zástupcovia sa zúčastnili rokovaní na Opavskom kongrese. Autorka však odmieta názor často uvádzaný v literatúre, že výsledky kongresu boli začiatkom konca spolupráce týchto mocností. Práve naopak, medzinárodná spolupráca „zakladajúcich“ členov Svätej aliance aj napriek určitým rozdielnym predstavám – najmä v otázke reakcie na revolučné udalosti – pokračovala až do polovice 19.

storočia. V nasledujúcom príspevku sa František Stellner zameril na oblasť dynastickej politiky Pruska a Ruska v prvých dvoch deceniách 19. storočia, ktorá vyústila do sobáša ruského následníka trónu Mikuláša s pruskou princeznou Charlottou v lete 1817. Tento zväzok posilnil spoluprácu oboch krajín v ich úsilí brániť konzervatívne politické a náboženské hodnoty, ako aj dynasticko-monarchistický princíp vlády. Dušan Uhlíř, popredný znalec problematiky liberálno-revolučných hnutí v strednej a západnej Európe prvých troch decenií 19. storočia, venoval vo svojom príspevku s názvom „*Od Opavy k Neapoli – plán rakouské vojenskej intervencie proti karbonárskej revoluci 1820 – 1821*“ pozornosť príprave a vojenskému priebehu rakúskej intervencie v Kráľovstve oboch Sicílií po kongresových jednaniach v Opave a v Lubľane. Všíma si tiež nálady domáceho českého obyvateľstva na podklade policajných správ a hlásení brnenského policajného riaditeľa P. Mutha. K textu štúdie sú pripojené aj štyri textové prílohy a dva obrazové pramene vojensko-historického charakteru. Ďalší český bádateľ dejín 1. polovice 19. storočia, Miroslav Šedivý z Pardubickej univerzity, sa vo svojom texte detailnejšie venoval analýze tzv. *Opavského protokolu*, významného dokumentu, ktorý bol schválený a podpísaný účastníkmi kongresu dňa 19. novembra 1820. Autor približuje najmä motivácie kancelára Metternicha realizovať intervenciu proti revolučnej vláde v Neapolsku iba jednou zo strán aliančného zoskupenia – konkrétne ozbrojenými silami Rakúskeho cisárstva. Autor sa venuje aj neskorším diskusiám o možnostiach intervencie, prípadne neintervencie voči liberálno-revolučným hnutiam a vládam, a to v kontexte zložitých medzinárodných vzťahov 20. – 40. rokov 19. storočia. Problematiku sleduje na základe štúdia dobových prameňov diplomatickej a právnej povahy, najmä z fondov Dynastického, dvorského a štátneho archívu (Haus-, Hof- und Staatsarchiv) vo Viedni. Zástupcovia Sliezskej univerzity Irena Korbelařová a Rudolf Žáček sa v spoločnom príspevku s názvom „*Večeřel jsem sám se svou ženou. Pobyt císaře Františka I. v kongresové Opavě ve světle jeho osobního cestovního diáře z roku 1820*“ priblížili detaily pobytu a aktivít cisára Františka I. a jeho sprievodu v Opave. Autori interpretovali cisárovu reflexiu opavských udalostí na podklade ním písaného cestovného denníka. Podobné tomu opavskému si cisár písal počas viacerých svojich ciest mimo sídelné mesto Viedeň. Hoci boli jeho denné záznamy skôr stručné, predsa poskytujú dobrú predstavu o oficiálnej i neoficiálnej podobe programu cisára Františka, o jeho každodenných aktivitách. Analýza zápisov svedčí o jeho malom zaujatí politicko-diplomatickými témami, o ktorých si nezaznamenal takmer nič, ale potvrdzuje sa v nich uvedomenie si reprezentačných a hosťovských povinností. Zároveň cisárovi zápisky poukazujú na dôležitosť kontaktov s členmi vlastnej rodiny, ako

aj na vychutnávanie si drobných radostí v súkromí. Viaceré jeho poznámky sa týkajú mesta a jeho obyvateľov, pričom sa v nich cisár prejavuje ako bystrý pozorovateľ. Jan Kahuda z Národného archívu v Prahe vo svojom príspevku s názvom „*Kancléř Metternich vlastním životopiscem*“ skúmal autobiografické texty vedúcej osobnosti Opavského kongresu. Pozornosť venoval najmä vzniku a premenám osobného archívu dlhoročného rakúskeho kancelára, ktorého väčšia časť je súčasťou Rodinného archívu Metternichovcov, ktorý je uchovávaný v Národnom archíve v Prahe. Autor približuje problematiku spracovania kancelárovej písomnej pozostalosti a jej neskoršie publikovanie v 80. rokoch 19. storočia. V závere svojej štúdie autor priblížil pramene osobnej a úradnej povahy, ktoré vznikli počas Metternichovho pobytu v Opave. Marian Hochel, odborný asistent na Ústave historických vied Sliezskej univerzity, si ako tému analýzy vybral menej známu postavu francúzskeho politika – a tiež politického teoretika – baróna Louis-Pierre-Édouard Bignona, ktorý bol zástancom liberálno-konštitučného vládneho usporiadania, a teda kritikom konzervatívnej, antiliberalnej politiky mocností Svätej aliance. Bignon už počas priebehu Opavského kongresu, na ktorom ale osobne nebol prítomný, začal tvoriť spis, v ktorom kriticky zhodnotil politické zásady a ciele Svätej aliance, najmä právo intervencie proti revolučným hnutiam. V príspevku M. Hochel zhodnotil najmä ideologické východiská Bignonovho myslenia a jeho kritiky konzervatívnej politiky zakladajúcich členov Svätej aliance. Historik Carmine Pinto z univerzity v talianskom Salerne v príspevku s názvom „*The Austrian Intervention in Naples in 1821. An interpretation of the "External" Constraint*“ opísal politický vývoj v Kráľovstve oboch Sicílií od prelomu 18. a 19. storočia cez úspešnú revolúciu z júla 1820 až po rakúsku intervenciu z jari roku 1821, ktorá potlačila tamajšie revolučné hnutie a prinavrátila neohraňčenú moc panovníkovi Ferdinandovi I. Bourbonškému. Autor v závere analyzuje reakciu absolutistickej vlády v Neapolsku na udalosti revolučného roku 1848, a napokon aj na úspešný boj za zjednotenie Talianska, ktorý začal v roku 1860 práve na juhu Apeninského polostrova. Zdeněk Jirásek z Ústavu historických vied Sliezskej univerzity sa zamerail na opis priebehu a významu Opavského kongresu v českých historických syntézach, ktoré boli publikované v priebehu 20. storočia. Autor dochádza k mierne prekvapujúcemu zisteniu, že historické syntézy kongresu v Opave viac-menej prehliadali, čo možno súviselo s negatívnou interpretáciou obdobia vládneho absolutizmu prvej polovice 19. storočia, ktorého tvorcom a garantom bol štátny kancelár Metternich. Napokon trojica pracovníkov Sliezskeho zemského múzea Ondřej Haničák, Jiří Šil a Michal Valeček priblížili v anglicky písanom príspevku historické pramene súvisiace s Opavským kongresom, ktoré sú

v súčasnosti deponované v českých regionálnych pamäťových inštitúciách. Popri majoritne zastúpených prameňoch úradnej povahy (záznamy mestskej rady, korešpondencia rady s vyššími zemskými úradmi, policajné správy a hlásenia, mestské kroniky a pamätne knihy) sa nachádzajú aj ojedinelé, ale o to zaujímavejšie pramene osobnej povahy, najmä korešpondencia a denníky. Autori zvlášť vyzdvihujú listy Friedricha von Gentza, ktorý na kongrese pôsobil ako tajomník a podliehal priamo kancelárovi Metternichovi. Autori však venovali pozornosť aj obrazovým prameňom, najmä kresbám, akvarelom, rytinám, ale aj karikatúram, ktoré vznikli buď krátko pred zvolaním kongresu do Opavy, počas jeho priebehu, alebo krátko po jeho skončení. V rozsiahlom texte podali vyčerpávajúci prehľad rozmanitých prameňov, ktoré spoločne vytvárajú komplexný obraz o politicko-diplomatickej udalosti, ktorá vyvolala celoeurópsky záujem. Niektoré príspevky sú ilustrované reprodukciami dobových textových a obrazových prameňov. V epilógu, ktorého autorom je opäť Marian Hochel, sú zhrnuté jednak závery jednotlivých príspevkov, ale načrtnutý je aj historický význam Opavského kongresu. Záver knihy tvorí anglické resumé, menoslov autorov s udaním ich profesionálnej afiliácie a napokon – v netradičnom poradí – menný register a zoznam použitých prameňov a odbornej literatúry. Zborník štúdií z vedeckého sympózia má podobne ako vyššie opísaný katalóg k výstave o Opavskom kongrese atraktívne grafické spracovanie a vzornú edičnú úpravu.

Obe publikácie ponúkajú v rôznej podobe, a zároveň atraktívnym spôsobom informácie a interpretácie nielen o priebehu a význame Opavského kongresu, ale aj o podobe veľmocenskej politiky v strednej a západnej Európe v druhom a treťom decénií 19. storočia. Spolu s ďalšími spomienkovými aktivitami v meste Opava tak tvoria dôstojný pamätník na dejinnú udalosť, ktorá zabezpečila malému sliezskemu mestu trvalú stopu v historickom vývoji modernej Európy.

Patrik Kunec